

פרק רביעי

עובדין דחול.

עד כמה שמושג מלאכה מוצא את בטויו המקיף והממצה בל"ט המלאכות שמנינו למעלה — עם כל זאת טעון הוא עוד השלמה במושג של „עובדין דחול“, כשם שמצא את השלמתו מבחינה אחרת ע"י המושג של „עונג שבת“. שהרי ברור כשמש שאין אנו יוצאים ידי רוח המצוה של מנוחה בשבת, הכתובה בתורה בלשון „תשבות“ — כל עוד שלא הרחקנו מסביבתנו כל אותם הדברים, שהם לפי מהותם וצביונם „ענינים של חול“ וכל עוד לא הסחנו דעתנו מהם. אם מביא עונג השבת לידי קורת רוח הדרושה ולהרמוניה נפשית הפותחות את לבותינו לקראת רעיון השבת, הרי מצד שני זקוקים אנו ל„כבוד שבת“, כלומר לסלוק עניני חול, במדה לא פחותה, בכדי לשמור על רעיון השבת בכל זהרו וטהרתו.

במלים החוצבות להבות אש הרים ישעיה הנביא את כבוד השבת לדרגה העלאית ביותר של קדושת השבת; באותה הנבואה שנתקבלה כהפטרה ליום כפור נאמר:

אם תשיב משבת רגלך עשות הפצץ ביום קדשי
וקראת לשבת ענג לקדוש ה' מכבוד
וכבדתו מעשות דרכיך ממצוא הפצץ ודבר דבר
אז תתענג על ה' והרכבתך על במתי ארץ
והאכלתיך נחלת יעקב אביך כי פי ה' דבר

ישעיה נ"ח (י"ג—י"ד)

אנו למדים, איפוא, שנוסף לעונג שבת עלינו גם לכבוד את השבת וכבוד השבת בהקיפו הוא:

- א. מעשות הפצץ
- ב. מעשות דרכיך
- ג. מדבר דבר

כמו שנבאר בהמשך הענין.

עב מנוחה נכונה

א. עשות חפציו — המלה „חפץ“ מביעה את הרצון העקבי והמכוון כלפי מטרה מסוימת וגם את הפעולה המכוונת לשם השגת המטרה. מכאן ההוראה של חפץ במובן: ענין, התענינות, עסק. משאנו ומתננו בימי החול טבועים בחותם של רדיפה אחרי ענינים חמריים; מתפקידה של שבת לסלק מרוחנו כל אותה הרדיפה המבוהלת ולמנוע אותנו מלכוא במגע עם ענינים חמריים. רדיפת האדם אחרי ענינים חמריים מקיפה את מלוא התבל כולה; ולשם ספוק שאיפותיו אלה, מתאמץ האדם בכל תחבולות מרצו וכח המצאתו להתגבר על המרחקים ע"י אמצעי תחבורה חדישים ולהרחיב על ידי כך את איזורי פעילותו, למצוא שוקים חדשים למקח וממכר. אין לך בטוי מובהק יותר לאותה השאיפה ותשוקה „לעשות חפץ“ מאשר אותם מכשירי תנועה ותחבורה החדשים העשויים להרחיב את חוג עניניו החמריים של האדם. בשים לב לנמוקים אלה, בלבד, היה עלינו לאסור את השמוש באמצעי התחבורה החדשים כמו רכבת, אופנים, אוטובוסים, מכוניות אוירונים וכיו"ב, בשבת, אפילו לו לא הי' לנו איסורים מפורשים על כן. ושמה, מן הראוי לאסור גם בתוקף הנמוקים הנ"ל, (קז) את השמוש בטלפון בשבת (עי' לעיל).

מכאן שאסור בשבת כל עסק מסחרי, טכני או חקלאי — אף שאין בהם משום אסור מלאכה מפורש. (קח) אסור לגמור קנין מה אפילו בדבור בלבד (לכן אסור לעשות פדיון הבן בשבת אפילו בשוה כסף, עיין גם למעלה סי' ל"ג). כמו כן אסור בשבת למדד באמה או בליטר אוקיה, לשקל במאזנים, לסדר קדושין, גמירת ה„תנאים“, משחקים (קלפים וכיו"ב עיין לכל הדינים האלו גם למעלה במלאכת-כתיבה); אסור לעיין בלוח זמני נסיעות.

ב. עשות דרכיו — שלא יהיה הלכו של אדם מישראל בשבת, יום מנוחה ועונג, כהלכו בחול, ימי ריצה להשגת פרנסה.

מנוחה שלמה

(קז) את השמוש בטלפון בשבת, ובלאו הכי הדבר הוא אסור מחמת כמה וכמה דברים הנוגעים לאיסורי תורה. (קח) אסור לגמור קנין, וכן אסור לתת מתנה אם לא לצורך שבת.

עג מנוחה נכונה

לכן אמרו חז"ל: „אסור לפסוע פסיעה גסה בשבת” (פירוש לרוץ בחפזון). כמו כן לא יצא האכר לסייר בשבת את שדותיו העומדים בשבליהן; אולם מותר לטייל במקומות של שדות ויערות לשם הנאה מזיו הבריאה. מי שרוצה לנסוע ברכבת במוצאי שבת — אסור לו לגשת בעוד יום שבת לתחנת הרכבת בכדי להרויח זמן ההליכה ולנסוע תיכף עם חשכה ברכבת.

ג. דבר דבר — שלא יהא דבורך בשבת כדבורך בחול. בשיחת שבת צריכה להיות מורגשת נימה ונעימה מיוחדת של קדושת שבת, לא רק שאסור לדבר בשבת בעניני מסחר ומלאכה מפורשים; אלא (קט) אסור אפילו לדבר כל דבור שיש לו שייכות לעניני חול. לכן אסור לקבל אפילו החלטות בלב בכדי להוציאן לפועל בימות החול. אסור לקרא מכתבי מסחר או לשלוח הזמנות וכן לקבל הזמנות מסחר — אסור בשבת.

במקרים מיוחדים של „הפסד מרובה” יעשו „שאלת חכם”, ורק על פיו מותר לתת הוראות מסוימות לשם מניעת ההפסד. מטעם של עובדין דחול, אסור לעשות כל פעולה לשם פרנסה, אף שאינה מלאכה אסורה מפורשת. כך אסור לו למבקר ספרים, שפרנסתו על כך, (קי) לקרא ספרים בשבת לשם כתיבת

מנוחה שלמה

(קט) אסור אפי' לדבר כל דיבור שיש לו שייכות לעניני חול. ואף בשיחת סתם דברים אסור להרבות בשבת לדעת הרבה ראשונים וכבר נצטער החיד"א בלב דויד על הלכה זו שנתעלמה מרבים. (קי) לקרא ספרים בשבת, ובלאו הכי אסור לקרוא בשבת ספרי סיפורים וכל מיני כתבי מסחר ואף מכתבים. ומכתב שנתקבל זה עתה מותר לקרותו פעם אחת בהרהור, וכמו כן הצעות מכירה וקניה והשכרה וכו' אסור לקרותם בשבת ויש מתירין בספרי סיפורים ומכתבים אם כתובים בלשון הקדש אך לא בכתבי מסחר. גם קריאת עתונים בלועזית אסורה ובלשון הקדש אפשר להקל ובפרט את קורא רק בהרהור. לימוד שאר הכמות ומדעים בשבת מותרת אף מתוך ספרים המיוחדים וירא שמים יחמיר על עצמו. כל שאסור לקרותו אסור לטלטלו ואם אינו מקפיד עליו לצורו עפ"י צלוחיתו מותר לטלטלו. ולכן עתון ישן מותר לטלטלו, ועתון מיום אתמול שעדיין מקפידים עליו לצורו עפ"י צלוחיתו אסור לטלטלו.

מנוחה נכונה

צד

הבקורת לאחר שבת; אף על פי שקריאת אותם הספרים, כשהיא לעצמה — אינה מלאכה אסורה. כן אסור בשבת לטרוח כל „טרחה יתירה“. אסור להשפיל את השבת (קיא) למדרגת יום התעמלות. מי שמנצל את יום השבת להתעמלות, כדורגל, טניס וכיו"ב, ומתיגע בו ב„זעת אפים“ — בודאי לא יצא ידי חובת קדושת שבת ומנוחתה.

מאותו טעם אסור בשבת להזיז כל היום רהיטים ממקום למקום אפילו בביתו, (קיב) או לסדר ספרים, כתבי יד וכיו"ב — אף שדברים אלה אינם כלולים באסור מלאכה מפורש. מי שמנצל את הפסקת המלאכה בשבת, לשם עבודות כאלו — מזיף את הרעיון של השבת וקדושתה. את הזמן הפנוי של שבת יש להקדיש ללמוד התורה. אולם אפילו פעולות שיש בהן רק טרחה מועטה, אין לעשותן בשבת, כשאין צורך בהן או שאפשר להתקיים בלעדיהן. כך, דרך דוגמא, מותר להאכיל בעלי חיים קטנים, שאין ביכלתם למצוא את מזונם בעצמם. מה שאין כן גדולים, אם מוצאים את מזונם בעצמם — אסור להאכיל¹).

„ששת ימים תעבד ועשית כל מלאכתך, ויום השביעי שבת לה' אלקיך לא תעשה כל מלאכה“ (שמות כ' ט"ז) — על זה אומר רש"י בשם חז"ל: „כשתבוא שבת יהא בעיניך כאלו כל מלאכתך עשויה. שלא תהרהר אחר מלאכה“. דברי רש"י אלה מביעים בקצור נמרץ את מהות האסור של עובדין דהול.

1) בשעת אמירת „תשליך“ בראש השנה, רבים נוהגים להשליך לדגים פרורי לחם; אולם לפי מה שבררנו — הרי זה אסור.

מנוחה שלמה

(קיא) למדרגת יום התעמלות. התעמלות עצמה אסורה בשבת ג"כ.
(קיב) או לסדר ספרים וכתבי יד וכו'. וזה אסור גם מטעם בורר.

עה

מנוחה נכונה

על פי פסקי חזון איש

אסור להרביע בהמה בשבת.

כמו כן אסור לילד בהמה בשבת. ואסור אף לסעד ולתמוך בולד היוצא ממעי אמו. אכן אם יש סכנת מיתה לבהמה או לולד, והולד כבר ניתק לצאת, מותר לילדה, כלומר, למשוך את הולד או לסעדו ע"י גוי. ואם אי אפשר להשיג גוי מותר כל זה אף בישראל (פירוש: אם כבר ניתק הולד ויש סכנת מיתה, כאמור).

פרק חמישי

מוקצה.

את היסוד למושג מוקצה מצאו חז"ל בתורה והם תקנוהו ועשהו לאסור. בתורה אנו קוראים: „והיה ביום הששי והכינו את אשר יביאו“ (שמות ט"ז ה'). נמצאנו איפוא, למדים, שמצוה להכין ביום הששי צרכי השבת. צרכי החול אינם טעונים הכנה, משום שאין להם אותה החשיבות, עד כדי עשיית הכנה מיוחדת. על צרכי החול אפשר להמליץ את הפתגם הרומי: „אכילתי בכדי מחיתי אולם איני חי בכדי לאכול“. מה שאין כן מאכלי שבת, שמצוה להתענג עליהם שהרי אין האכילה בשבת לשם תענוגי גוף, אלא לשם עשיית רצון הבורה יתברך. מכאן יש מקום להכנה כמו בכל דבר מצוה אחר, ככתוב: „הכון לקראת אלקיך ישראל“ (עמוס ד' י"ב)¹.

מכאן הסיקו חז"ל את המסקנה, שכל דבר שלא נתקיים בו ענין הכנה, או כל דבר שלפי עצם טבעו אין הכנה נהגת בו — אסור להשתמש בהם בשבת ולפעמים אף אסור בטלטול משום ש„אינם מן המוכן“, כלומר, לא קיימו בהם מצות הכנה. המושג „אינו מן המוכן“ מזדהה עם המושג „מוקצה“. בזה הגדרנו, איפוא, את המושג מוקצה והסברנו את יסודו ושרשו.

היות וזמן מצות ההכנה הוא ביום הששי ומשנכנסה השבת עבר זמן ההכנה — יוצא מכאן, שהזמן אשר בו חל אסור מוקצה על הדברים הוא בין השמשות של יום הששי (קיג) והוא 18 רגעים

1) ועיין גם את מאמרו של הרב המחבר ז"ל בספר היובל לרב שלמה קרליבאך ז"ל (ברלין תר"צ) „חקור עין בענייני דמוקצה והכנה“, ונדפס מחדש ב„הנאמן“ ת"א תשרי תש"ך.

מנוחה שלמה

(קיג) והוא 18 רגעים לפני התחלת הלילה. אנהנו הנוהגים כסברת הגאונים בזמן צאה"כ, שער ביהשמ"ש הוא משקיעת החמה עד צאת הכוכבים.

מנוחה נכונה

עח

לפני התחלת הלילה. זמן שצריך לצרף לשבת וכל דבר שחל בו אסור מוקצה בו ברגע — נשאר באסורו לכל יום השבת, עד אחרי ההבדלה שבמוצאי שבת — „הואיל ואתקצאי לביהש"מ — איתקצאי לכולי יומא“.

מכמה טעמים התקינו ופתחו חז"ל את האסור המתבסס על רעיון ההכנה:

(1) להרחיק אדם מישראל בשבת מאותן הפעולות, הגם שאינן בגדר מלאכות מפורשות אסורות — הרי בכל זאת הן נוגדות לעצם מהות השבת כיום של קדושה ומנוחה (עיין למעלה עובדין דחול).

(2) משום „סיג" שלא יבוא לידי איסור מלאכה מפורש, חששו חכמינו, וזכונם לברכה, שאם יתירו התעסקות במכשירי מלאכה וכיו"ב קרוב הדבר מאד שבאים לידי מלאכות שאינן, אמנם, בגדר של מלאכת פרנסה, אלא מלאכת שעשועים, כמו תקונים קטנים, הוצאת מסמרים וכיו"ב — ועוברים על גופי מלאכה אסורים.

(3) אסור טלטול של כמה דברים בשבת עשוי לחזק את איסור ההוצאה אל מחוץ לרשותם. אסור זה דוקא טעון חזוק מיוחד. הרי מיום השבת הראשון במדבר, עד ימי ירמיה, נחמיה ועד ימינו — נמצא מזלזלים במצוה זו.

על פי פסקי חזון איש

בנוגע לבע"ח: אם יש צער בע"ח מדדים אותם, זא. שאוחזים אותם מן הצד או מן הצואר ומוליכים אותם, ובלבד שלא יגביהם, בענין שיעקרו רגליהם בבת אחת מן הקרקע. ובתרנגולים אף לא ידדם, אלא במקום שיש צבע"ח או חסרון כיס מותר לדחותם מאחריהם בידים כדי שיכנסו ללול.

ומותר לכפות כלי על ביצה שנולדה בשבת שלא תשבר, ויזהר שלא יגע בה בזה. בצים שבתוך המדגרה הנן מוקצה, ואסור לגלגל איתן, כמו שעושים בחול מידי יום ביומו. ומה תקנתן? יגלגל אותן בע"ש לפני הדלקת הנרות ובמו"ש מיד אחרי צאת הכוכבים. — ואם חושש בבצים שבמדגרה שאין להן החום הנחוץ להן, ויבא להפסד מרובה מותר לכסות את התבה שבה נמצאות הביצים

מנוחה נכונה

עט

בכרים ובכסות וכיו"ב. ולהיפך אם הוא חושש, שהחום גדול יותר מדי מותר לו לפתוח דלתות התבה הזאת, כדי להפיג את החום². (ע"כ מפסקי חזון איש).

נוכל להבחין בשלשה סוגי מוקצה:

- א. דברים שתכלית שמושם לפי טבעם מתנגדת לרעיון ההכנה;
- ב. דברים שתכלית שמושם לפי מטרתם המיוחדת מתנגדת לרעיון ההכנה;
- ג. דברים שתכלית שמושם בגלל מעשה מיוחד של האדם מתנגדת לרעיון ההכנה.

סוג א' כולל:

1. מוקצה דהכנה כגון פירות שנקטפו או שנשרו מאליהם בשבת גופא. דברים שהיו עוד בערב שבת בין השמשות מחוץ לתחום וכיוצא בהם.
2. נולד — לפי מהותו קרוב ביותר למושג הקודם. דוגמא אופיינית ביותר של נולד, היא ביצה שנולדה בשבת (מכאן גם השם — נולד). כמו כן דברים שנשתנו שנוי יסודי ע"י מאורע שארע בשבת, כגון כסא שנשבר בשבת וכיו"ב.
3. מוקצה דלא חזי למידי (שאינו ראוי לשום דבר) כלומר דברים שאין להם ערך כשלעצמם (צרורות אדמה, קטו) שברי כלים, קטו) קליפות, עצמות, אבנים, סמרטוטים) או שאין להם

2) ברם אותם החברים בקבוץ רודגס, שעזרו לי בברור הצד הטכני שבשאלות אלה, זכורים לטוב.

מנוחה שלמה

קטו) שכרי כלים, שאינם ראויים לשום מלאכה והשתמשות. קטו) קליפות עצמות. אם ראויים למאכל בהמה מותר לטלטלם ואם לאו אסור לטלטלם. ואסור ליתנם גם לתוך צלחת ריקה שאין בה דבר המותר בטלטול, כי על ידי נתינתם בצלחת הוא מבטל כלי מהיכנו כיון שאסור לו לטלטל את הצלחת עם הקליפות ההם. ועיין לקמן בפרק זה בקשר להעמדת צלחת תחת גר דולק.

מנוחה נכונה

פ

ערך בשביל אדם מישראל, כגון בגד שעטנז, אולם אם יחדו מע"ש לדברים שכאלה תפקיד של היתר במשק הבית, כגון מי שלוקח אבן קטנה לפני בין השמשות, וסומך בה כסא, הרי הדברים יוצאים מגדר מוקצה. לאותו מין מוקצה שיים גם: מת (בר מינן), בעלי חיים (חיות בהמות וכיו"ב), מעות (עיין מספר 4) על מין מוקצה זה נמנו גם גרוגרות וצמוקים המהירים, בבחינת מה, את הטפוס המופתי של מושג מוקצה זה³. גרוגרות וצמוקים הם תאנים וענבים שבשעת טריותם היו ראויים לאכילה, ושהניחום ליבוש. וטבע אותם הפירות, שבתקופת המעבר, אינם ראויים לאכילה בהחלט. ואח"כ הם חוזרים ונעשים ראויים לאכילה כפירות מיובשים. אם נמצאו בבין השמשות בתקופת המעבר — פירוש: מן פירות לחים טריים לפירות יבשים — הרי הם נשארים מוקצה, על אף שעוד באותה השבת נכנסו כבר לדרגתם השלישית, לדרגת פירות מיובשים בני אכילה.

סוג ב' כולל:

4. מוקצה מחמת איסור. על מין מוקצה זה נמנו:
 - (א) דברים פעילים, (קיוז) כגון מכשירי עבודה, העשויים לשמש למלאכה האסורה בשבת;
 - (ב) דברים סבילים, כגון חמרים גלמיים, לבני בנין וכיו"ב, המיוחדים למלאכה האסורה בשבת.
- אולם, בנוגע לדין, שונים שני מיני מוקצה אלה הבדל יסודי: את הדברים ה"פעילים", כגון פטיש, מסמרים, מכשירי כתיבה וכיו"ב, מותר לטלטל (ק"ח) בשבת לצורך גופו, כלומר,

(3) קרוב למה שנאמר להלן במספר 9.

מנוחה שלמה

(קיוז) א) דברים פעילים. כלים שעל ידם פועלים פעולות עבודה או השתמשות. (ב) דברים סבילים. חמרים ודברים שאינם כלים. (ק"ח) בשבת לצורך גופו, ויש עוד חלק במוקצה (בסי' ש"ח ס"ד) אשר כבר השל"ה מתריע עליו כי נשכחה הלכה זו. והוא, דגם דברים שתשמישן להיתר כשלחן כסא מנעול ובגדים וכו' אין לטלטלן

פא מנוחה נכונה

לצורך פעולה המותרת בשבת, כגון פטיש לפצה בו אגוזים, או לצורך מקומם, כלומר, שהאדם צריך למקום שהדברים מונחים בו; מה שאין כן הדברים ה"סבילים", אותם אסור לטלטל בלא יוצא מן הכלל. על הדברים הפעילים נמנים גם ארנק — אפילו ריק, נרות, אף שלא הודלקו מעולם, וכיו"ב.

5. מוקצה מחמת חסרון כיס. על מין של אותו מוקצה נמנים דברים שמפני ערכם הגדול או מפני מבנם המורכב והעדין, אין משתמשים בהם אלא לצורך מלאכתם המיוחדת להם כגון סכין של מילה, חלף לשחיטה, זכוכית מגדלת (משקפת), ניר כתיבה ודברים כיוצא בהם.

6. מוקצה מחמת מיאוס — דברים המעוררים גועל נפש ובחילה ומשום כך נמנעים מלנגוע בהם. (קיט) אולם מותר להרחיקם, בכדי שלא לראותם.

7. מוקצה מחמת מצוה — דברים המיוחדים לקיום איזו מצוה שאי אפשר לקיימה בשבת, כגון שופר, לולב, תפילין וכיוצא בהם.

סוג ג' כולל:

8. בסיס לדבר האסור. על מין מוקצה זה נמנו: (א) דברים, שבעליהם שמו אותם, לפני בין השמשות, כבסיס ומצע לדבר שני שטלטלו אסור בשבת. ואפילו, אם יוסר הדבר העליון האסור בטלטול, ע"י לא יהודי — תרי בכל זאת לא פקע האיסור מוקצה מהדבר ששמש כבסיס. משום שהוקצה בשעת

מנוחה שלמה

אלא לצורך איזה השתמשות או מחמה לצל או מפני הגנבים. אבל לטלטלם סתם דרך התעסקות אסור. יוצאים מהכלל הם רק כתבי הקדש ואוכלים, וכמו כן כלים ככפות ומזלגות וסכינים שתשמישן תדיר, שעליהם לא חל כל דין מוקצה ואף בכלים אלו (חוץ מכתבי הקדש ואוכלים) יש מחמירים.

(קיט) אולם מותר להרחיקם בכדי שלא לראותם, אם הם

בחדר שהוא גר שם.

מנוחה נכונה

פב

בין השמשות לדבר אסור. מאותו טעם נחשבת למוקצה. דרך דוגמא, מגרה של שולחן ששמו בה בערב שבת מעות, כלי עבודה וכיו"ב או שולחן שהעמידו עליו עם כניסת השבת (קכ) גרות דולקים וכיו"ב. אולם אם הניחו על המצע עם הדבר האסור גם דבר שמותר לטלטלו בשבת — או אין המצע התחתון נעשה "בסיס לדבר האסור", ומותר לטלטל בדבר התחתון אם הוסר הדבר האסור ע"י גוי. לפיכך יניחו בערב שבת עוד לפני הדלקת הנרות (עיין למעלה דף י') על השולחן חלות, וכך לא ייעשה השולחן בסיס לדבר האסור, לפמוטות עם הנרות הדולקים, ויהא מותר לטלטל את השולחן, אם יוסרו אח"כ הפמוטות ע"י לא יהודי.

(ב) דברים שהניחו עליהם בשבת גופא דבר מה מוקצה — אולם כאן חל האסור על הבסיס רק כל עוד שהדבר המוקצה מונח עליו ומשהוסר הדבר המוקצה פקע האסור מן הבסיס והדבר ששמש מצע חוזר להיתרו הראשון. (קכא) כן, דרך דוגמא, אסור להגביה ילד קטן המחזיק בידיו דבר מה מוקצה, אולם משהשליך הילד את המוקצה — מותר להגביהו. במוקצה ממין זה כלול גם האסור להעמיד בשבת קערה, כוס, צלחת וכיו"ב תחת נר דולק, בכדי שהחלב הגוסף ממנו יפול לאחד הכלים הנ"ל. הדבר אסור, משום ש, מבטלים כלי מהיכנו", כלומר מביאים אותו לידי מוקצה. בשעת הדחק, כגון אם נפל נר דולק על השולחן ויש חשש שרפה, מותר להסיט (להגביה) את השולחן או לנער את המפה בכדי שהנר יתגלגל ויפול על הרצפה.

9. מוקצה דדחי בידיים — דברים שהובאו ע"י האדם למצב כזה שאסור לטלטלם בשבת, כגון נר שהודלק שאסור לנגוע בו שלא יבוא לידי הבערה או כבוי (עיין שם).
כלל אמרו בהלכות מוקצה — מגע מותר וטלטול אסור (אם לא לצורך גופו או מקומו כמו שנתבאר ב"ד 4 א). אולם בכל

מנוחה שלמה

(קכ) נרות. ויש מחמירים בנרות להחשיבן כדברים סבילים.
(קכא) כך דרך דוגמא אסור להגביה ילד קטן וכיו. האיסור בזה אינו משום בסיס אלא מטעמים אחרים.

מקום שהנגיעה והטלטול באים בהכרח כאחד, כגון נגיעת ביצה או כף מאזנים, או במקום שיש לחשוש שעם הנגיעה יבוא תיכף לידי אסור ממין אחר, כגון בנר דולק — אז גם המגע אסור. אם אדם נתקל בדבר מוקצה המפריע לו, מותר לסלקו לצדדים על ידי טלטול מן הצד, כלומר, באופן שאינו מטלטל את המוקצה בידו. כן מותר להניד דבר מוקצה באחד המקרים הבאים: א. משום כבוד הבריות, כגון הוצאת מת מתוך בית שנפלה בו דליקה, או להוריד מת מעל המטה אגב ככר לחם שהניחו עליו. ב. במקרה שיש לחוש שהדבר המוקצה יגרום נזק לבני אדם כגון אם נמצאים (קכב) שברי זכוכית בדרך מותר לטלטלם ולסלקם, וכן לצורך חולה וכיו"ב. ג. (קכג) בחשש של הפסד מרובה, כגון אם מונח כיס מלא כסף ברה"ר והבעלים חוששים שלא יגנבוהו מותר לטלטלו ולהביאו למקום שמור — כן מותר לומר לנכרי לטלטל דבר מוקצה בשביל אדם מישראל. מי שלקח בשוגג כלי מוקצה ואם ישליכנו (קכד) אפשר שהדבר יוזק או ילך לאבוד — אז מותר להחזיקו ביד עד שיניחנו במקום שמור.

מנוחה שלמה

(קכב) שברי זכוכית בדרך. זה מותר גם בביתו, במקום הילוך.
(קכג) בחשש של הפסד מרובה כגון אם מונח כיס מלא כסף ברה"ר וכו'. עיקר ההיתר הוא בסי' של"ד ס"ב רק לטלטל להציל מפני הדליקה או אנסים וגם זה לא ברה"ר כדרכו אבל במצא מציאה אסור להגביה. בסי' רס"ו סי"ג.
(קכד) אפשר שהדבר יוזק או ילך לאבוד. אפילו בלי טעם זה מותר לטלטלו עד מקומו המיוחד, אך כל ההיתר בדברים שהם כלים, כלומר, הדברים הפעילים.

פ ר ק ש ש י

אמירה לנכרי.

כשם שהשבת מפקיעה מידי האדם בישראל את השלטון על עולם הדומם, כך היא מוציאה מרשותו גם את האדם והבהמה.וביום השביעי תשבת למען ינוח שורך וחמרך וינפש בן אמתך והגר" (שמות כ"ג י"ב). גם זאת: לא רק שאין לך רשות להשתמש בשבת בבהמתך ועבדך הנכנעים בהכרח לרצונך, למעלה מזה: אסור לך לתת הוראות בדבר מלאכות האסורות עליך אפילו לשאינו בן ברית, שהוא בן חורין כמוך והממלא אחרי הוראותיך מתוך רצונו החפשי. ואין הבדל בדבר אם המלאכה נעשית בביתך או בביתו, ואפילו בימות החול אסור למסור לשאינו בן ברית מלאכה שהוא יעשנה בשבת, וכן להפך אסור למסור לו דבר בשבת שיעשהו בימות החול. כן אסור לרמוז או לדבר דרך כנוי, רמזים וכנויים, שיש בהם משום הוראה ברורה לפקודה לעשות מלאכת מה. אולם מותר לומר באופן כזה: „הנר דולק עתה באופן גרוע מאד" ולחכות שהשומע, הלא יהודי, יתקן אותו מאליו. אם נכרי קנה ממך סחורה ביום הששי — דאג לכך שיקחנה מביתך עוד לפני שבת, משום שבשבת גופא אסור לך למסור את הסחורה. ולא זה בלבד, אלא אסור אפילו להניחה בביתך במקום מסוים, בכדי שהנכרי יוכל לקחת את הסחורה בעצמו.

למעלה מזה: לא רק שאסור לתת פקודה ללא יהודי שיעשה מלאכה בשבילך, אלא אפילו אם הנכרי עשה אותה בלי פקודתך, כי אם משום שסבור היה שעושה בזה רצונך, או שעושה לך שרות מה אף שאין זה מדעתך — אסור לך ליהנות מהמלאכה במשך כל יום השבת. אולם לכלל זה יש יוצא מן הכלל מכריע: אם הנכרי מעונין מתוך עניניו הוא לעשות אותה מלאכה ושאונו יכולים להניח שעשה מה שעשה לא לטובת היהודי אלא לטובת עצמו — מותר לך ליהנות מן המלאכה אפילו ביום השבת. אולם, אם יש חשש שהנכרי הרבה בעבודה בכדי להכין גם בשביל היהודי — אסור ליהנות מן הדבר בשבת. מכאן מסקנה הלכה למעשה:

מנוחה נכונה

פו

מותר לשתות קפה שנתבשל בשבת במלון או בבית קפה, שבו רוב האורחים הם נכרים, אולם אסור לך לשתות קפה שנתבשל בשבת בבית פרטי או בבית קפה שהנך שם אורח קבוע, או בבית קפה שרוב המבקרים שם הם יהודים.

מותר לתת לנכרי עבודה (כגון כביסה) בימות החול, ואפילו בערב שבת סמוך לחשכה ואין לחוש שמא יעשה הנכרי את העבודה בשבת, ובלבד שיקבע שכרו, או שקיים שכר קבוע בשביל עבודה שכוזו ולהתנות אתו שיחזיר לו את העבודה אחרי השבת¹. אולם אם הנכרי מחזיר את העבודה בשבת — אסור ליהנות ממנה בשבת וגם לאחר שבת עד שיעבור הזמן שיש בו שהות בכדי שתוכל להעשות אותה עבודה. אולם אם מסרו לנכרי עבודה זמן רב לפני שבת, באופן שהיה סיפק בידו לגמרה לפני שבת — אז מותר בשעת הדחק להשתמש בה בשבת אף שהנכרי רק הביאה בשבת.

מותר לעשות ע"י נכרי כל עבודה הדרושה לחולה, אף במחלה שאין בה סכנה. הרי על זה מיוסד ההיתר להסיק את התנור בשבת בדירה על ידי נכרי (עיין למעלה סעיף 36). במקום שיש צער בעל חיים מותרת אמירה לנכרי בשבת, משום כך מותר לחלוב את הפרות בשבת על ידי נכרי². מאותו טעם מותר לו למי שחש בשנו לתת לנכרי שיעקרנה. גם במקום שאפשר לבוא לידי הפסד מרובה, כגון במקרה של שרפה, מותר לומר לנכרי שיבוא ויציל.

מאכלים המיועדים תיכף לאכילה, מותר לומר לנכרי שיביא אותם ואפילו מעבר לרחוב. כמו כן מותר לתת לנכרי במתנה בערב פסח שחל להיות בשבת חמץ שנשאר, אף על פי שאנו יודעים שהוא ישא אותו ברחוב (ברשות הרבים). כמו כן מותר, שהנכרי ינקה את הכלים של חמץ שהשתמשו באותה שבת שחל

1) כמובן שאסור למסור ליהודי, מחלל שבת עבודה לפני שבת, בשעה שיש חשש שהוא יעבוד בשבת.
2) אולם החלב אסור באותו שבת משום אסור מוקצה (עיין שם).

מנוחה נכונה

בה ערב פסח — שינקה אותם ויעמידם בפנה. (קכה) במשך בין השמשות (י"ח רגעים לפני התחלת הלילה) מותר לעשות מלאכה על ידי נכרי אם לצורך גדול או לדבר מצוה, כגון אם שכתו להדליק נרות שבת, או בשיש צורך להדליק נר לעלוי גשמה מותר להדליקם על ידי נכרי, ודברים כיוצא בהם.

כן נשתרבו המנהג להתיר לנכרי שידליק נרות בבית הכנסת בשבת לפני צאת הכוכבים, משום שהמלאכה היא בשביל מצוה דרבים. במקום שאפשר להמנע מהדבר — מוטב שלא לעשותו. עד כמה מותר ליהודי שיש לו שותפות עם נכרי, שיעשה עסקו על ידי הנכרי בשבת — דבר זה ניתן רק להכרעה על ידי שאלת חכם. כמו כן בידי חכם מורה הוראה לפסוק, מה אפשר לעשות בשבת בעסקי תעשיה, בנינים, מוסדות צבוריים, כגון בתי מרקחת, בתי מרחצאות, מסעדות ודברים כיוצא בהם.

מנוחה שלמה

(קכה) במשך בין השמשות י"ח רגעים וכו'. ואצלנו הוא תיכף משקיעת החמה עד צאת הכוכבים.

פרק שביעי

שביתת בהמתו

בעשרת הדברות וכן בפרשת משפטים מצוה התורה לאדם שידאג למנוחת הבהמה והחיה. למעלה מזה: באותו פסוק שבמשפטים מקדימה התורה אפילו את מנוחת החיה לזו של האדם. אנו קוראים: „וביום השביעי תשבת למען ינוח שורך וחמורך“ ורק אח"כ נאמר: „וינפש בך אמתך והגר“ (שמות כ"ג י"ב). אולם ברור שלמרות זה שהתורה דאגה גם למנוחת הבהמה וגם למנוחת האדם — בכל זאת אין שום טעם לאסור לבהמה ולחיה בדיוק אותם הדברים האסורים לבן אדם או להפך. ומה טעם? משום שדבר הנחשב למנוחה בשביל בן אדם, יכול לגרום צער לבהמה, ועל כגון זה אמרו חז"ל. „אין זה ניח אלא צער“. כך, דרך דוגמה, תלישת עשבים, נחשבת ביחס לבן אדם מלאכה במלא מובן המלה, אולם אם נבוא ונעביר אסור זה על בהמה, ונשים מחסם על פיה — הרי בזה לא נגרם מנוחה לבהמה אלא צער. אולם אפשר במדת מה להשתמש במושג הכללי של אסור מלאכה גם ביחס לשביתת בהמה, כמבואר להלן:

(1) אין לך מלאכה שהיא מותרת לבן אדם, שתהא אסורה לבהמה.

(2) לשמור על הרעיון היסודי שבאסור מלאכה, הוא למנוע את האדם מלבצע את שלטונו על העולם הניתן לו רק כפקדון מאת ה'.

יוצא, איפוא, ששביתת בהמה פירושה, שאין להעבידה בשום פעולה, שהיא, אמנם, לטובת האדם, אולם לפי האמת אינה לטובת הבהמה, ושאין בכח הבהמה לעשות אותה פעולה בעצמה, בלא סיוע מצד בן אדם. לפיכך מותר לשים על הבהמה בשבת כלי רסן וכיו"ב, מכסאות וכסויים, במדה הנחוצה לה לשם שמירה מפני החום או הקור, או במדה שהכלים שעליה הם תכשיטים נהוגים ורגילים. אולם אסור לשים עליה דברים מיותרים, שאינם לצרכה,

מנוחה נכונה

צ

אף אם הבעלים מתכוונים לשם תכשיט נוסף בשביל הבהמה — הרי זה אסור. והרוכב על בהמה בשבת עובר נוסף על גזרת „קוצר“ (עיין שם) (קכו) גם על שביתת בהמה. אולם מותר להוליך, על ידי נכרי, את הבהמה לנהר, אל הרחצה.

בענין האסור של שביתת בהמה אין הבדל אם הבהמה היא של המשתמש בה, או שהיא שכורה אצלו, או שהיא של אחרים (יהודים או לא יהודים), או שהיא של הפקר. הבדל זה חשוב לנו רק בנוגע לשמירת הבהמה שלא יעבדו בה, וכאן הדין הוא כך: בעל הבהמה, או שוכיה מצווה לשמור על בהמתו שלא יבוא אדם אחר ויעבוד בה. אולם אין אדם מישראל מצווה להתערב בדבר, בשעה שהוא רואה שמי שהוא משתמש בשבת בבהמת חברו¹). כמו כן, אסור לו ליהודי להשאל את בהמתו או להשכירה לנכרי בשבת, ולהערים על ידי כך על שביתת הבהמה. בדבר השאלת בהמה או השכרתה לנכרי לזמן ממושך — יעשו שאלת חכם.

חוץ משביתת בהמה קים עוד אסור הקרוב לדין שביתת בהמה והוא: מחמר, שגדרו התנעת בהמה ממקומה או האצת הלוכה, ע"י קריאה, ע"י דפיקה או ע"י אמצעי אחר כיוצא בהם, בשעה שהבהמה טעונה משא ואף הקל ביותר, או שעושה איוו עבודה.

(1) אם לא מטעם „הוכח תוכיח“.

מנוחה שלמה

(קכו) גם על שביתת בהמה, מדרבנן כי מדאורייתא חי נושא

את עצמו.

פרק שמיני

תחומין

כבר אמרנו למעלה, בפרק „עובדין דחול“, שהבעיה המרכזית והחשובה ביותר, שעל האדם לפתור בבואו להשתלט על העולם — היא גשירת גשרים בין המקומות המרוחקים. על האדם להתגבר על המכשולים הטבעיים העומדים בדרכו והמתנגדים ליצר התפשטותו. לשם כך נבנו מסילות ברזל, שמהירותם הולכת וגדלה, העוברות דרך רחבי תבל ומטפסות על ההרים הרמים והגבעות; לשם כך, עושים מנהרות שדרכן מחברת הרכבת ארצות שמקודם הפרידו ביניהן רכסי הרים; חופרים נקבות אפילו בבטן האדמה, מתחת לאפיקי הנהר ומקרבים מקומות רחוקים שנהר הפריד ביניהם. אניות קיטור וגשרי ענק מקשרים שפות הנהר המרוחקות וגדותיו וכבר שם האדם אף את האויר להדום רגליו. וכל זה לשם מה? בכדי שיוכל להעביר בתכלית המהירות סחורות וחמרים מעם לעם, מארץ לארץ וממקום למקום; בכדי לקצר הפסקות בעבודה ומנוחה כפי שהיו נהוגות מקודם בארצות רחוקות מחיים מודרניים. בכל מקום שהציויליזציה המוגברת והמזורזת חודרת היא גוררת אתה חפזון, בהלה ומהומה. משום כך, דוקא, גדול ועמוק מאד הנגוד בין אותן הדרכים והשאיפות להתגבר על מרחקי המקום ובין הרעיון של שבת — נגוד מהותי בין דברים שאין לפשר ביניהם.

ואסור תחומין בא בראש וראשונה להדגיש אותו נגוד יסודי בין שתי תפיסות חיים. בתורה נאמר: „אל יצא איש ממקומו ביום השביעי“ (שמות ט"ו כ"ט) וחכמינו ז"ל מוצאים בפסוק זה רמז (ואסמכתא) לכוונת התורה לצמצם את איזור של פעולות האדם מישראל ביום השבת. מכאן האסור ללכת אל מחוץ לישוב, לאיזה כוון שהוא, יותר מ־2000 ר'70 אמה (קכו) (קילומטר ורבע

מנוחה שלמה

(קכו) קילומטר ורבע בערך. יש להחמיר ולחשוב קילומטר

צב מנוחה נכונה

בערך). בתים מבודדים, שאינם, אמנם, בתוך העיר אבל הם סמוכים לה ואין המרחק בינם לבין סוף גבול העיר גדול מ-70% (39½ מטר) — נמנים על העיר, וממקום שכלה הבית האחרון מרחיק עוד 70% (2000 אמה) שההליכה מותרת בתוכו.

מי שיצא אל מחוץ לתחום, הן בשוגג, הן במזיד או אפילו מתוך אונס — אין לו אלא ד' אמות לכל רוח (כוון) בלבד, והוא מוכרח להשאיר במקומו עד מוצאי שבת. משום כך אסור לרדת מאניה שהגיעה לנמל בשבת. אולם אם האניה הגיעה עוד לפני כניסת השבת לתוך תחום הנמל — אז מותר לעזוב את האניה ולעלות על היבשה. וגם בשעת הדחק מותר לרדת מן אניה שהגיעה לנמל בשבת.

במקרה של פקוח נפש — שלו או של אחרים — מותר לצאת אל מחוץ לתחום שבת. משום כך מותר לרופא, למילדת, למכבי אש וכיו"ב ללכת אל מחוץ לתחום ולחזור למקומם. אם אדם יודע עוד לפני שבת שיצטרך ביום שבת ללכת לדבר מצוה בכוון אחד מהלך שהוא מעבר לתחום שבת — יכול הוא לערוך ערוב תחומין ביום הששי באופן כזה: ילך עד סוף התחום (היינו סוף אלפיים אמה ושיריים) לאותו כוון הדרוש ויניח שם מאכל (קטט) בשיעור של (קל) שש ביצים או משקה במדה של ג' ביצים ויברך את הברכה שתקנו חז"ל: (אקבו"צ על מצות עירוב. בזה הערוב יהא מותר לי — לפלוני, לבני מקום פלוני — לילך ממקום זה אלפים אמה לכל רוח בשבת — או ב"ט או ביוה"כ — זה). אח"כ הוא יכול לשוב לביתו ולשבות. ובשבת מותר לו ללכת

מנוחה שלמה

(קכה) 39½ מטר. יש להחמיר ולחשוב לא יותר מ-35 מטר. שטח המוקף בעירובין שנעשו להתרת טלטול מותר גם (למי שמסתמך על עירובין אלו) ללכת בכל השטח אף שאין בו בתים. (קטט) בשיעור של שש ביצים. ואפשר גם לערב במספר בצלים הנחוצים לו לשתי סעודות. (קל) והרבה פוסקים מכפילים את השיעורים, והיינו, מאכל י"ב ביצים של זמנינו ומשקה ו' ביצים של זמנינו.

מנוחה נכונה צג

אלפים אמה נוספות באותו כוון ששם הניח את העירוב, אולם ע"י כך הפסיד את אלפים האמה לכוונים אחרים. מי שאינו יכול בעצמו להניח ערוב, יכול לסדר את הדבר ע"י שליח. מה שנוגע לערובי חצרות, שתופי בתים וכיו"ב, שיהא מותר לטלטל בהם — כבר נאמרו הדברים, בדרך כלל, למעלה בדיני הוצאה (ע"ן סימן ל"ט) ובדבר פרטים יש לשאל חכם.

„הלכות שבת הן כהררים התלויים בשערה“ (חגיגה: י' ע"א) — עיקר הוראת משל זה היא, להוכיח שהבנין הנפלא של שבת שראשו מגיע השמימה מבוסס ועומד על בסיס עדין. אולם משל ציורי זה רוצה להדגיש עוד דבר אחד: שמירת שבת היא כמשא כבד התלוי בשערה דקיקה שכל תנועה קלה עלולה להוציא משווי המשקל ולהרוס, חו"ח, את כל הבנין הנהדר של שמירת השבת. אולם הכרה זו אינה צריכה להביא לידי רפיון רוח, אלא, אדרבא, כגדל האחריות, יגדל המאמץ ותגדל ההתחזקות של כל יהודי לשמור את השבת בכל כחותיו לכל הפרטים והדקדוקים, ובזה יקרב את קץ הגאולה. אולם לשם קיום שבת מן הצורך לדעת את ההלכות הקשורות בשבת. הרי חז"ל קבעו יסוד: „כלל גדול אמרו בשבת כל השוכח עיקר שבת ועשה מלאכות הרבה“ (שבת פ"ז מ"א) — כלל זה ניתן לדרוש ולומר: מי ששוכח דיני שבת — סופו שיעבור על הרבה מלאכות אסורות.

מי יתן וספרנו „הלכות שבת“ יכניס לבין החוגים הרחבים התענינות בדיני שבת, התעסקות ברוח השבת ובהלכותיה וביוכות זו נזכה אנחנו, בני ישראל, מאמינים בני מאמינים, ליום שכולו שבת ומנוחה לחיי עולמים. אכ"ר!